

אוקמי ואברויי

קשקושי הוו; חד - אברויי אילני, וחד - סתומי פילי. אברויי אילן - אסור, סתומי פילי - שרי.

רש"י:

סתומי פילי - שמסתם בקעים של אילן.

שרי - דאית ביה משום פסידא.

אברויי אילני אסור - דהוי משום רווחא, והאי דשרי קשקוש היינו סתומי פילי והאי דאסיר היינו אברויי אילני.

❖ באר מהו העיקרון לכל היתרי המלאכות שהוזכרו כאן?

❖ חוה דעתך, האם היתר זה נוגע רק למלאכות האסורות מדרבנן (כפי הדוגמאות שבגמרא) או גם במלאכות האסורות מהתורה?

ב. המלאכות בהן נאמר היתר 'לאוקמי'

האחרונים הסתפקו מדוע הותרו מלאכות שנועדו להעמדת האילן:

מקדש דוד שביעית סימן מח:

והנה יש לחקור בטעם דאוקמא אילנא שרי, אי בשביעית אסורין רק מלאכות שמועלים בפועל אבל המונעים רק הפסד אינן בכלל מלאכות האסורות בשביעית, או דלא שנא ורק מיירי התם (מדובר שם) בתולדות שאינן אסורין רק מדבריהם ובמקום פסידא לא גזרו.

מדברי הרמב"ם נראה כהבנה השניה:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכה ז - י:

סוקרין את האילן בסקרא, וטוענין אותו באבנים ועודרין תחת הגפנים, והמקשקש בזיתים אם להברות את האילן אסור ואם לסתום את הפצמים מותר. משקין בית השלחין בשביעית והיא שדה הזריעה שצמאה ביותר, וכן שדה האילנות אם היו מרוחקין זה מזה יתר מעשר לבית סאה מושכין את המים מאילן לאילן, אבל לא ישקו את כל השדה, ואם היו מקורבין זה לזה עשר לבית סאה משקין כל השדה בשבילן, וכן עפר הלבן מרביצין אותו במים בשביעית בשביל האילנות שלא יפסדו. ועושין עוגיות לגפנים, ועושין את אמת המים כתחלה וממלאין את הנקעים מים. ומפני מה התירו כל אלה, שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, והואיל ואיסור הדברים האלו וכיוצא בהם מדבריהם לא גזרו על אלו שאין אסור מן התורה אלא אותן שני אבות ושתי תולדות שלהם כמו שביארנו.

מדבריו הסיק הגר"א קוק, שמלאכות האסורות מהתורה נאסרו אפילו אם יתקלקל האילן:

שבת הארץ פרק א הלכה ה:

ומה שאסור לקטם את הנטיעות, יש אומרים שהוא לשבר את ראשי הענפים כשיש לזה צורך... ואם תעשה פעולה זו כדרך הזמירה בלא שינוי - יש לאסור אפילו אם היא לצורך העמדת האילן על מצבו, שלא מצינו היתר לאוקמי אילנא כי אם בתולדות שהן אסורות רק מדרבנן, אבל עצם זמירה שהיא מן התורה, יש לומר שאפילו לאוקמי אילנא גם כן אסור.

מאידך, מדברי רבנו חננאל, דייק הגר"א קוק, שאף מלאכות האסורות מן התורה הותרו כאשר הן נעשות לצורך קיום האילן.

הקדמה:

מן התורה נאסרו ארבע מלאכות בלבד בשביעית: זמירה, זריעה, קצירה ובצירה. אולם חכמים הוסיפו ואסרו כל עבודת קרקע בשביעית. אף על פי כן מצינו במשנה מלאכות רבות שהותרו בשנת השמיטה. בדף זה נעסוק בעיקרון המוביל את היתרי המלאכה בשנת השמיטה.

א. מלאכות שהותרו בשביעית - גדרן

הגמרא מבארת שישנן מלאכות רבות שנאסרו מדרבנן בשמיטה:

תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ג עמוד א:

שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר, אין לי אלא זירוע וזימור, מנין לניכוש ולעידור ולניסוח? תלמוד לומר: שדך לא כרמך לא. לא כל מלאכה שבשדך, ולא כל מלאכה שבכרמך. מנין שאין מקרסמין, ואין מזרדין, ואין מפסגין באילן - תלמוד לומר: שדך לא כרמך לא, לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך. מנין שאין מזבלין, ואין מפרקין, ואין מאבקין, ואין מעשנין באילן - תלמוד לומר: שדך לא כרמך לא, כל מלאכה שבשדך לא, וכל מלאכה שבכרמך לא.

רש"י מבאר:

רש"י שם:

עידור - שחופר תחת הגפנים לרפויי ארעא.
ניסוח - בעשבים, שחותך הרעים מהטובים.
תלמוד לומר שדך לא כרמך לא - מדלא כתיב לא תזרע שדך, לא תזמור כרמך, אלא שדך לא תזרע כרמך לא תזמור, משמע שדך לא כרמך לא.
מקרסמין - היינו זימור, אלא שקירסום שייך באילנות.
מזרדין - מחתך ענפים יבשים ולחים לפי שיש לאילן ענפים יותר מדאי.
מפסגין - סומכין האילן שהוא רענן (צעיר וחלש) יותר מדאי.
מזבלין - מניחים זבל בעיקרי האילן.
מפרקין - אבנים שעל עיקרי האילן.
מאבקים - ששורשיהם נראין ומכסין אותן באבק.
מעשנין - עושין עשן תחת האילן כדי שינשרו התולעים שעליו.

מאידך, ישנן מלאכות רבות שהותרו בשמיטה:

תלמוד בבלי שם:

יכול לא יקשקש תחת הזיתים, ולא יעדר תחת הגפנים, ולא ימלא נקעים מים, ולא יעשה עוגיות לגפנים - תלמוד לומר: שדך לא תזרע זריעה בכלל היתה, ולמה יצתה - להקיש אליה, לומר לך: מה זריעה מיוחדת, עבודה שבשדה ושכרם - אף כל שהיא עבודה שבשדה ושכרם.

רש"י מבאר:

יקשקש - היינו עידור, אלא שעידור בגפנים וקשקוש בזיתים.
עוגיות - חופר גומא תחת הגפן ליתן בו מים.

ומבארת הגמרא את הכלל המבחין בין המלאכות האסורות למלאכות המותרות:

תלמוד בבלי שם:

וקשקוש בשביעית מי שרי? והא כתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה. תשמטנה - מלקשקש, ונטשתה - מלסקל! - אמר רב עוקבא בר חמא: תרי

והגית בו' - דפי לימוד עצמי לחיילי צה"ל

ג. 'לאוקמי' פירות.

עין בדברי הרמב"ם שהובאו לעיל וחשוב האם לדעתו הותרו המלאכות למניעת נזק הפירות.

כך כתב הגר"א קוק:

שבת הארץ פרק א הלכה ה:

לקוץ את הקוצים היוצאים מן האילן, המזיקים את הפירות... אסור לכל הדעות, שאפילו להאומרים שמותר לעשות עבודה שהיא לאוקמי אילנא אפילו בגוף האילן - זהו דוקא להעמיד את האילן שיהיה ראוי לעבודתו לאחר השמיטה. אבל עבודה שהיא לצורך הפירות - לעולם אסורה, שמה שהוא לצורך הפירות - הפקיעה תורה, שהפקיעה את פירות שביעית לכל, וסלקה יד הבעלים מהם. ואפילו כשהם נאבדים אסור לעשות עבודה בשבילם.

לעומת הגר"א קוק, כתב החזון איש:

חזון איש שביעית סימן כא אות יד:

נתקשינו בלשון הרמב"ם שכתב טעם היתר השקאה גדי שלא תעשה הארץ מליחן וימות כל עץ ובגמרא משמע דשביעית דומיא דמועד דמשום הפסד יבול הארץ שרי... ונראה... [ד]אין הכונה דתיבש העץ ולא תעשה פרי לעולם אלא ימות בשנה זו ולא יבשיל פירותיו, ומצינו (בספר) איוב (יד ח-ט) ימות בארץ גזעו מריח מים יפריח וגו'... תדע דהרי ר"י ואב"י סבירא להו תולדות דאורייתא ואם כן בשנה שביעית ימות על עץ בית השלחין ואי כל אילנות כבית השלחין [וכמו שציידנו בסימן ט"ז] ימותו כל עצי הארץ וכאשר יטעו אחר שביעית לא יהיו להם תירוש ויצהר עד שנת הרביעית וזה דבר נמנע ואי יתקיימו בנס הרי זה נס יותר מהברכה בשנה שישית ולמה לא הזכירו הכתוב ולא הזכירוהו חז"ל.

כדעת החזון איש, כתב הגר"ש ישראל ויישוב את קושיותיו של הגר"א קוק:

התורה והמדינה חלק ט-י עמ' שמו - שנה:

וטעמא דמילתא, שאף על פי שמתירים עבור פירות הפקר, היינו מצד שפירות שביעית שייכים לכלל ישראל, ועל כן הרי זה כמו הפסד של מה ששייך לבעלים.

יש לציין כי מכירת יבול 'אוצר בית דין' הינה רק לדעת המקילים בענין זה.

ד. הלכה למעשה

כך נכתב בספרנו הלכה כסדרה תשפ"ב - שביעית:

- מלאכות האסורות מדרבנן, הותרו כאשר הן נועדו להמשיך את קיום הצומח הקיים כבר לפני שנת השמיטה, ופרטי הלכה זו מרובים, על כן יש להיוועץ ברב היחידה לגבי כל מלאכה ומלאכה.
- השקיה לצורך קיום הצמחים מותרת, ונחלקו הפוסקים האם במקום שהותר להשקות, יש להגביל את ההשקיה למינימום הנדרש, והמקל יש לו על מי שיסמוך.
- אסור להשביח את הקרקע באמצעות עידור וחפירה וכדו'. אולם מותר לנקוט פעולות אלו בכדי למנוע נזק מהצמחייה, וכן מותר להכין 'צלחות' סביב העצים לצורך השקיה.
- מותר לכסח מעל הארץ עשבים המדכאים את הצמחים, והמקל לעקורם כדרכו יש לו על מי שיסמוך.
- אם קיים חשש שנגיעות על חלק מהצמח תתפשט לשאר הצמח, מותר לגזום את הענפים הנגועים.

הגמרא במסכת עבודה זרה מבחינה גם כן בין מלאכות שנעשות לקיום האילן לבין מלאכות שנעשות לצורך השבחתו:

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף נ עמוד ב:

אלא זיהוה אגיוזום קא קשיא ליה, מ"ש זיהוה דשרי, ומ"ש גיוזום דאסור? מי דמי? זיהוה אוקומי אילנא ושרי, גיוזום אברויי אילנא ואסור. אלא סיכה אסיכה קא קשיא ליה, דקתני: סכין שמן לגזום בין במועד ובין בשביעית, ורמינהי: סכין את הפגין, ומנקבין, ומפטמין אותן עד ראש השנה; עד ראש השנה אין, בשביעית לא! מי דמי? הכא אוקומי אילנא ושרי, התם פטומי פירא ואסור.

רש"י:

ומזהמין - כשיש מכה באילן ונשרה קצת קליפתו מדביקין שם זבל וקושרין שלא ימות.

אוקומי - שלא יתקלקל מכמות שהוא אבל אינו משביחו.

אברויי - מחזיקין ומשביחו.

סכין שמן לגיוזום - כדי שלא ימות האילן אם נגזם קודם לכן מלאכה שהיא עבודת קרקע אסר רחמנא והני לאו מלאכת קרקע נינהו דאוקומי אילנא בעלמא הוא שלא ימות ואין משביחו לאילן אלא מעמידו בכמות שהוא.

וביאר רבנו חננאל:

רבינו חננאל מסכת עבודה זרה דף נ עמוד ב:

זיהוה אוקומי אילנא שהוא זיבול להאכיל זוהמא את האילן שלא ימות שרי. גיוזום שהוא חיתוך הזמורות להחליף אחרים תחתיהן **להברות האילן ולהפריחו הוא ואסור.**

דייק מכך הגר"א קוק:

שבת הארץ פרק א הלכה כ:

ויש מי שנראה מדבריהם שאפילו בזמור ממש אינו אסור כי אם כשהוא לאברויי אילנא ולהפריחו. אבל אם הוא רק לאוקמי אילנא שלא יתקלקל מותר.

❖ **כיצד למד הגר"א קוק מדברי רבנו חננאל שאף מלאכת זמור הותרה לצורך קיום האילן?**

❖ **באיזה אופן יבאר רבנו חננאל את הסיבה לכך שהותרו מלאכות שנועדו לקיום האילן? ענין היטב בלשון רש"י (בד"ה סכין שמן לגיוזום).**

מאידך, הגרש"ז אויערבך כתב שראיה זו אינה מוכרחת:

שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן נא:

האם הותרו גם עבודות דאורייתא לאוקמי אילנא בכלל דלאוקומי שרי, נראה דעבודות דאורייתא אסורי שהרי היתר חרישה בעשר נטיעות מבואר בירושלמי דהוא כדי שלא יתיבשו, והריטב"א בסוכה ל"ג כתב כדי שלא ימותו ואפילו הכי בשביעית עצמה אסור... ועיין בריש מועד קטן לענין משקין בית השלחין דקרי ל' בגמ' משום פסידא ואפי"ה מבואר שם דלא שרי אלא בדרבנן... ועיין בשבת הארץ פ"א ה"כ ובהלכות שביעית להגר"מ טוקצינסקי ז"ל, שכתבו דמותר לאוקומי אף בזמור דאורייתא, והסתמכו על פירוש הר"ח שם במסכת עבודה זרה, ולא ידעתי שום הכרח כי זיהוה וגיוזום דהתם שקולין הם מדפריך התם בגמ' מזיהוה אגיוזום.

'והגית בו' - דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל. יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית. מערכת: סא"ל הרב שהם עורקי רע"ן הלכה, רס"ן הרב דב ברקוביץ רמ"ד הלכה, סרן הרב דודי גרינפלד מפקד בית המדרש, אע"צ הרב חנניה שפרן. כתיבה ועריכה: רב"ט מיכאל שמילה.

הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות: bmlhalacha@gmail.com
ימית לחיילים בוואצפ וקבלת דפי 'והגית בו' (קבוצה שקטה),
סרקו את הקוד הבא:

